

УДК 388.46

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ

Березинець Анастасія Володимирівна,
аспірант кафедри економіки та менеджменту
Інституту банківських технологій та бізнесу
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: anastasiaberezynets@gmail.com

Анотація. Розглянуто проблему розвитку соціально-економічної концептуалізації соціальних інститутів, яким належить важлива роль у забезпеченні та підтримці функціональності суспільства як соціальної системи. Суспільство формується із системи соціальних інститутів і являє собою складну сукупність економічних, політичних, правових, духовних відносин, що забезпечують його цілісність як соціальної системи.

Інституційні зміни, якими характеризується сучасне українське суспільство, впливають на процеси і, відповідно, соціальну трансформацію політики, формування нових соціальних груп, соціальної стратифікації тощо. Генезис, сутність і функціональність соціальних інститутів потребують усебічного економічного і наукового осмислення з метою пошуку принципово нових ідей, підходів і напрямів, орієнтованих на відкриття нових перспектив та механізмів інституційної еволюції сучасних суспільств. Дослідження обумовлене необхідністю теоретико-прикладного обґрунтування нового суб'єктного складу і мережевої взаємодії соціальних інститутів. Науково-практична значущість дослідження полягає в обґрунтуванні становлення і розвитку сучасних інститутів та утвердження нового формату їх взаємодії в рамках нової економіки.

Проаналізовано основні підходи до розуміння сутності і поняття соціальних інститутів та історії їх формування, коротко надано характеристику основних рис, притаманних соціальним інститутам як таким. Досліджено проблему вивчення соціальних інститутів, яка бере свій початок іще з періоду становлення та інституціоналізації соціології як науки. Визначено наявність концептуальних проблемних питань у формулюванні визначення поняття та функціонування соціальних інститутів.

Ключові слова: соціальний інститут, інституціоналізація, соціальна система, соціальна структура, норма, цінність, соціальні зв'язки.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; бібл.: 14.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF THE STUDY OF SOCIAL INSTITUTIONS

Berezynets Anastasia,
Ph. D. student of the Department economics and Management,
Institute of Banking Technology and Business
of SHEI «Banking University»
e-mail: anastasiaberezynets@gmail.com

Annotation. The article deals with the problem of the development of social and economic conceptualization of social institutions, which plays an important role in ensuring and maintaining the functionality of society as a social system. Society is formed from the system of social institutions and is a complex set of economic, political, legal, spiritual relations, ensuring its integrity as a social system.

Institutional changes that are characterized by modern Ukrainian society influence processes and, accordingly, social transformation of politics, formation of new social groups, social stratification, etc. The genesis, the essence and function of social institutions require a comprehensive economic and scientific reflection in order to find fundamentally new ideas, approaches and directions aimed at opening new perspectives and mechanisms of institutional evolution of modern societies. The research is due to the necessity of theoretical and applied rationale for the new subjective structure and network interaction of social institutions. The scientific and practical significance of the research is to substantiate the formation and development of modern institutions and to establish a new format for their interaction within the framework of a new economy.

The author analyzes the main approaches to understanding the essence and concept of social institutions and the history of their formation, briefly describes the main features inherent in social institutes as such. The problem of studying social institutes, which originates from the period of formation and institutionalization of sociology as a science, is investigated. The presence of conceptual problem issues in formulating the definition of the concept and functioning of social institutions is determined.

Keywords: social institution, institutionalization, social system, social structure, norm, value, social ties.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 14.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛГІЧЕСКІЕ ОСНОВЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ИНСТИТУТОВ

Березинец Анастасия Владимировна,
аспирант кафедры экономики и менеджмента
Института банковских технологий и бизнеса
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: anastasiaberezynets@gmail.com

Аннотация. Рассмотрена проблема развития социально-экономической концептуализации социальных институтов, которым принадлежит важная роль в обеспечении и поддержке функциональности общества как социальной системы. Общество формируется из системы социальных институтов и представляет собой сложную совокупность экономических, политических, правовых, духовных отношений, обеспечивающих его целостность как социальной системы.

Институциональные изменения, которыми характеризуется современное украинское общество, влияют на процессы и соответственно социальную трансформацию политики, формирование новых социальных групп, социальной стратификации и тому подобное. Генезис, сущность и функциональность социальных институтов требуют всестороннего экономического и научного осмысления с целью поиска принципиально новых идей, подходов и направлений, ориентированных на открытие новых перспектив и механизмов институциональной эволюции современных обществ. Исследование обусловлено необходимостью теоретико-прикладного обоснования нового субъектного состава и сетевого взаимодействия социальных институтов. Научно-практическая значимость исследования заключается в обосновании становления и развития современных институтов и утверждения нового формата их взаимодействия в рамках новой экономики.

Проанализированы основные подходы к пониманию сущности и понятия социальных институтов и историю их формирования, кратко дана характеристика основных черт, присущих социальным институтам как таковым. Исследована проблема изучения социальных институтов, которая берет свое начало еще с периода становления и институционализации социологии как науки. Определено наличие концептуальных проблемных вопросов в формулировке определения понятия и функционирования социальных институтов.

Ключевые слова: социальный институт, институционализация, социальная система, социальная структура, норма, ценность, социальные связи.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; библи.: 14.

Вступ. Важлива роль у забезпеченні та підтримці функціональності суспільства як соціальної системи належить соціальним інститутам. У зв'язку з постійними змінами соціальний інститут забезпечує суспільство основними навичками та установками, визначає конкретні норми, устанавлюючи свої суспільні рамки.

Інституційні зміни, якими характеризується сучасне українське суспільство, впливають на процеси і, відповідно, соціальну трансформацію політики, формування нових соціальних груп, соціальної стратифікації тощо. Генезис, сутність і функціональність соціальних інститутів потребують усебічного економічного і наукового осмислення з метою пошуку принципово нових ідей, підходів і напрямів, орієнтованих на відкриття нових перспектив та механізмів інституційної еволюції сучасних суспільств.

Вважається, що вперше поняття «інститут» у соціальних науках почав використовувати італійський філософ та історик Дж. Віко, який написав декілька робіт, присвячених дослідженням громадянських інститутів. Інституціональний підхід до вивчення соціальних явищ бере початок з філософії позитивного методу видатного французького науковця О. Конта і в подальшому дістав продовження у працях широкого кола представників світової соціально-економічної науки: П. Блау, М. Вебера, Ю. Габермаса, У. Гамільтона, Е. Дюркгейма, Дж. Ламберга, С. Ліпсета, Н. Лумана, К. Маркса, Р. Мертона, Д. Норта, І. Міллза, Т. Парсон-

са, П. Рікера, Н. Смелзера, Г. Спенсера, Л. Уорда, Дж. Хоманса і багатьох інших.

Постановка завдання. Основною метою статті є комплексний соціально-економічний аналіз основних теоретико-методологічних підходів дослідження соціальних інститутів.

Результати дослідження. Соціальний інститут — це організована система зв'язків і соціальних норм, правил, що об'єднує найбільш значимі суспільні цінності і процедури, які задовольняють основні потреби суспільства. У такому варіанті суспільні цінності тут розуміються як ідеї та завдання, суспільні процедури — стандартизовані зразки поведінки у групових процесах, а система соціальних зв'язків — набір ролей і статусів, завдяки яким ця поведінка здійснюється й утримується в певних межах [1, с. 121—177]. Соціальні інститути виконують у суспільстві роль «стабілізатора» суспільних відносин, регулюючи, стандартизуючи поведінку своїх членів.

Розробка поняття «соціальний інститут» бере початок у працях А. Гелена (філософія інститутів), К. Касторіадіса — у межах концепту «експліцитної уяви», Е. Макінтайра — у зв'язку з практикою. Своєрідну інтерпретацію соціального інституту пропонує М. Бубер у площині дистанції між «Я» і «Воно», тобто дистанції між почуттям (внутрішнім) та інститутом (зовнішнім). Тобто інститути — це зовнішня сфера, де людина переслідує різноманітні цілі, працює, укладає угоди, здійснює вплив, стає підприємцем, конкурує

з іншими, організує, веде господарство, служить, проповідує. «Воно» — це в певний спосіб упорядкована й більш-менш узгоджена структура, де справи йдуть своєю чергою завдяки різнобічним зусиллям людських м'язів і мозку. Концепція соціального інституту М. Бубера багато в чому спирається на розрізнення Ф. Тьонісом у контексті формальної соціології спільноти і суспільства. Сутність спільноти — це реальне й органічне життя на засадах ознак крові та духу, спорідненості й сусідства. На противагу цьому суспільство є механічним агрегатом і артефактом, що розвивається у процесі раціоналізації соціальних зв'язків. У цьому розумінні суспільство являє собою своєрідний конгломерат індивідуальних воель, об'єднаних на підставі конвенції й природного права [2, с. 12—13]. Такі погляди щодо вивчення поняття соціального інституту є досить популярними в соціально-філософській думці, але не розкривають повністю його сутності.

Загалом, проблема вивчення соціальних інститутів бере свій початок ще з періоду становлення та інституціоналізації соціології як науки. Так, ще у працях О. Конта, Г. Спенсера і Е. Дюркгейма піднімається питання вивчення соціальних інститутів і займає провідні позиції, адже вони пояснюють певні аспекти розвитку людського суспільства. Е. Дюркгейм пов'язував природу соціальних інститутів із визначенням суспільства як цілісності. Суспільство, на його думку, є органічною цілісністю, що складається з окремих груп та інститутів, кожний з яких відіграє свою функціональну роль [3, с. 546—550]. Г. Спенсер вважав, що соціальні інститути («інституції») є певними складниками каркаса соціуму і виникають у результаті процесу диференціації суспільства. Розвиток регулятивної системи суспільства він поєднував із розвитком соціальних інститутів [4, с. 94]. Вивчаючи соціальні інститути, Г. Спенсер підкреслював непередбачуваність наслідків діяльності людини, показуючи, що вони є не результатом цілеспрямованих намірів та мотивацій суб'єкта, а виникають унаслідок функціональних і структурних потреб, тобто «визначають умови, а не наміри». Г. Спенсер закликає розглядати інститути з урахуванням подвійного аспекту їхнього еволюційного етапу і функцій, які вони підтримують на цій стадії.

Саме поняття «соціальний інститут» увів до наукового вжитку Т. Веблен, який, на відміну від Г. Спенсера, мав власні погляди щодо сутності соціального інституту. Т. Веблен називав інститутами звички та стереотипи мислення і поведінки, що поділяються великою кількістю членів суспільства. Таке розуміння соціального інституту належить до наукового арсеналу «старого, або традиційного», інституціоналізму [5, с. 50]. Так сформувалося два підходи у вивченні соціальних інститутів: у першому, представником якого є Г. Спенсер, робиться акцент на функціональності соціального інституту; у другому, представником якого є Т. Веблен, акцентується увага на нормативності соціальних інститутів. Відтак на початку XIX століття починає формуватися інституціоналізм як принцип наукового дослідження.

Згодом, на противагу «економічному» обґрунтуванню виникнення інститутів, до цього поняття залучаються, зокрема, М. Вебером і К. Марксом, елементи

«штучності», або соціальної інженерії. Інститути починають розглядати як конструкти, що склалися в результаті послідовно проведеної людьми об'єктивної реальності. М. Вебер розглядає соціальний інститут як специфічний тип спільноти, відрізняючи його як від цільової спілки, так і від аморфного товариства. Від перших інститути відрізняються підставами зарахування до них, а від других — раціональним порядком. Іншими словами, якщо цільові спілки засновуються на принципі добровільного вступу, то до інституту індивіди зараховуються на основі суто об'єктивних даних, незалежно від їхніх бажань; якщо аморфні товариства засновуються на згоді індивідів, свідомо відмовляючись від раціонального порядку, то головним чинником інституціональної поведінки постають раціональні настанови, створені самими людьми [2, с. 13]. У межах будь-якого соціального інституту поведінка індивіда регулюється відповідно до норм, правил і стандартів, що відповідають його діяльності та економічним потребам суспільства, які він задовольняє.

Важливе місце в розвитку концепції соціального інституту займає структурно-функціональна теорія Т. Парсонса. Він розглядає суспільство як систему соціальних відносин і соціальних інститутів. Останні являють собою специфічні вузли, чи скріплення, соціальних відносин і як такі становлять статусно-рольову структуру суспільства. У межах теорії соціальної дії інститутам відводиться важлива функція забезпечення соціального порядку та інтеграції суспільства. Як частина соціальної структури, яка виступає як її нормативна модель, інститути впорядковують і спрямовують соціальні дії на певні зразки, що в даному суспільстві слід вважати належним, законним або таким, що становить очікуваний образ дії чи соціальної взаємодії [2, с. 14]. Крім цього, Т. Парсонс, наприклад, вбачав у них сукупність специфічних нормативних комплексів, задіяних у процесі регуляції статусно-рольової поведінки індивідів [6, с. 318]. Загалом у теорії соціальних інститутів Т. Парсонса міститься два компоненти: функціонально-рольовий і ціннісно-нормативний. Функціональний аспект у розумінні соціальних інститутів розвиває Н. Луман. У поняттєвих межах теорії систем, на його думку, інститути виконують функцію розвантаження і водночас стабілізації очікувань поведінки й очікування очікувань індивідів. Що ж до нормативістського підходу, тут соціальні інститути тлумачаться як системи правил, кодів, смислів. Цей підхід представлений у сучасній політичній економіці Заходу у працях Дж. Роулза у теорії справедливості, П. Рікера — у феноменології самостійності, Ю. Габермаса — у комунікативній теорії [2, с. 14]. І це ще далеко не повний перелік поглядів у соціально-філософській думці щодо сутності й функціональності соціальних інститутів.

П. Сорокін, досліджуючи соціальні інститути, класифікує їх, аналізує їхні функції в системі соціальної взаємодії суспільства та пояснює соціальні інститути як механізми соціального тестування, селекції і розподілу індивідів у суспільстві [7, с. 405—420], що є вагомим внеском у світову наукову думку.

Перша половина XX століття стала часом надзвичайного поширення інституціонального підходу

в англо-американській науці, наслідком чого була поява цілої низки досліджень, серед яких: «Соціальні інститути» Дж. Хертслера (1929 р.) і його ж праця «Американські соціальні інститути» (1961 р.); «Інститути» У. Гамільтона (1932 р.), «Сучасні американські інститути» Ф. Чепіна (1935 р.), «Соціальні інститути» Л. Балларда (1936 р.), «Соціальні інститути» Г. Барнза (1942 р.), «Головні соціальні інститути» К. Панунзіо (1946 р.), «Інститути суспільства» Дж. Фейблмана (1956 р.) [8, с. 295]. Дослідники, розкриваючи зазначені поняття, розуміли під інститутами (насамперед — соціальними) досить розмаїте коло речей: форми мислення, що встановилися [9, с. 126]; вербальні символи, за допомогою яких можна описати групу соціальних звичаїв, що набули поширення і стали незмінними; ідеї; моделі настанов поведінки членів групи; зразки стандартизованих очікувань, які управляють поведінкою індивідів та соціальними відносинами [10, с. 110]. Згодом М. Дюверже висловив думку, що поняття «соціальний інститут» можна було б резервувати для позначення сукупності ідей, вірувань, звичаїв, які становлять упорядковану й організовану цілісність [11, с. 311]. Такі погляди досить вичерпно розкривали сутність соціальних інститутів, що викликало інтерес у світовій соціально-філософській думці.

Попри дослідницькі успіхи інституціоналістів, із початком 1950-х років інтерес до вивчення інститутів почав слабнути. І тільки в середині 1980-х років відбулося своєрідне «нове відкриття» політичних інститутів. Постав «новий інституціоналізм». Відтоді, а особливо нині, соціальним інститутам, за твердженням Р. Гудіна і Х.-Д. Клінгемана, зокрема, їх сутності, виявам, функціям тощо, науковці приділяють значну увагу.

Наслідком праці дослідників-неоінституціоналістів, серед яких Дж. Г. Марч, Дж. П. Олсен, Д. Норт, Р. Патнем, К. Шепслі, Д. Найт, Е. Остром, О. Уільямсон, Дж. Ходжсон, стало те, що в межах неоінституційного підходу склалося кілька наукових напрямів: історичний, соціологічний, з позиції теорії раціонального вибору (в економічній і політичній науках). Між ними існують певні розбіжності, кожний із напрямів має свої недоліки, але всі вони є взаємодоповнюваними.

Неоінституціоналізм спирається на принцип «методологічного індивідуалізму», що визнає реально діючими учасниками соціального процесу саме індивідів, а не групи та організації. Згідно з цим принципом, колективні спільності (наприклад, фірми чи держава) не можуть існувати як самостійна складова окремо від своїх членів, а тому повинні розглядатися й пояснюватися з погляду цілеспрямованої індивідуальної поведінки [1, с. 55].

Узагальнений варіант нової інституціональної теорії був розроблений у серії досліджень Д. Норта, в яких провідною є концепція інститутів та інституціональної динаміки, що претендує на пояснення найзагальніших закономірностей розвитку людського суспільства. Серед основних складових соціальних інститутів Д. Норт виділяє такі: неформальні обмеження (традиції, звичаї, соціальні умовності); формальні правила (конституції, закони, адміністративні акти); механізми примусу, що забезпечують дотримання правил (суди, поліція і т. ін.) [1, с. 67]. Значну увагу

у своїх дослідженнях Д. Норт приділяє також формальним і неформальним соціальним інститутам. На його думку, неформальні інститути складаються спонтанно, без будь-якого свідомого замислу, як побічний результат взаємодії багатьох людей, що переслідують власні інтереси. Значне пояснення в цей процес внесла теорія ігор, що набула широкого застосування в неоінституціональних дослідженнях. Формальні інститути та механізми їх захисту встановлюються і підтримуються свідомо, найчастіше — силою держави. Формальні правила припускають різку миттєву ломку (в періоди революцій), тоді як неформальні змінюються поступово [7, с. 122] і мають переважно еволюційний характер, що значно пом'якшує суспільне сприйняття.

Цікавими й вагомими щодо виявлення сутності та виникнення соціальних інститутів є погляди представників соціології знання. Так, П. Бергер і Т. Лукман пояснюють виникнення соціального інституту механізмом габітуалізації, тобто узвичаєння, що супроводжує будь-яку людську діяльність. Габітуалізація звільняє індивіда від здійснення вибору в знайомих, типових ситуаціях, спрощуючи їх шляхом стандартизації. У цьому розумінні соціальний інститут — це будь-яка типізація людського досвіду. Основну сутність останньої становить взаємна типізація узвичаєних дій індивідів, що лише свідчить про соціальне врегулювання певного фрагмента людської діяльності [2, с. 15].

Загалом же можна зазначити, що, попри більш ніж столітню історію інституціональної теорії, у вітчизняній і зарубіжній літературі не склалося однозначного розуміння такого поняття, як «соціальний інститут». Узагальнюючи підходи різних течій і шкіл інституціоналізму до визначення цього поняття, можна визначити такі напрями розуміння сутності інституту: «обмежувальний» і «розширювальний». Прибічники «обмежувального» підходу схильні трактувати соціальний інститут як функціональні органи суспільства, такі як держава, судова система, система самоуправління і т. ін., а також як систему формальних юридичних норм. Прибічники «розширювального» підходу розуміють соціальний інститут і як сукупність формальних і неформальних норм, цінностей, правил, що фактично діють у суспільстві і прийнятні для більшості його членів як керівництво до дії.

Значна увага в дослідженнях проблеми соціальних інститутів приділяється вивченню й аналізу їхніх функцій, а також впливу соціальних інститутів суспільства на соціальні риси особистості, особливо в добу дезінтеграції і радикальної трансформації суспільних процесів [5, с. 11]. Так, у радянській і зарубіжній соціально-економічній науці набув поширення підхід до визначення соціальних інститутів за сферами життя суспільства (політичного, економічного, духовного). Ця класифікація соціальних інститутів властива таким зарубіжним ученим, як: Е. Дюркгейм, у концепції якого за соціальні інститути приймаються держава, сім'я, мистецтво, релігія, мораль; Т. Веблен — держава, сім'я, право і приватна власність; Р. Мілс — корпорації, армія, держава; Н. Смелзер — сім'я, мораль, право, економічна система, освіта. Так, на думку А. М. Колота, соціальний інститут — це певним чином організована, стандартизована й узгоджена форма

суспільних відносин, орієнтована на задоволення соціально значимих потреб. Але така класифікація здійснюється, здебільшого, у контексті загальних процесів інституціоналізації суспільства, що дає змогу пояснити правомірність таких підходів. Загальним майже для всіх названих підходів до вивчення соціальних інститутів вважається функціональна їхня здатність налагоджувати суспільне життя і соціальний порядок шляхом узгодження, об'єднання, організації та інтеграції намірів і поведінки соціальних суб'єктів, структурних і функціональних компонентів суспільної системи [12, с. 12]. Таким чином, функціональним є той соціальний інститут, що регулює життєдіяльність членів суспільства і здатен задовольняти найважливіші їхні потреби.

Надаючи стійкості і певності діяльності соціальних спільностей, соціальні інститути інтегрують їх, надають їхній взаємодії цілісного характеру. Соціальний інститут — різновид особливих соціальних зв'язків, тобто зв'язків, що забезпечують цілісність; своєрідна форма людської діяльності, що ґрунтується на чітко розробленій ідеології, системі правил і норм, а також розвиненому соціальному контролю за їх виконанням. Успішне функціонування соціальних інститутів пов'язано з наявністю в рамках інституту цілісної системи стандартів конкретних членів суспільства в типових ситуаціях. Ці стандарти поведінки є нормативно врегульованими: вони закріплені нормами права та іншими соціальними нормами. У ході практики виникають певні види соціальної активності, причому правові та соціальні норми, що регулюють цю діяльність, концентруються в певну легітимізовану і санкціоновану систему, що забезпечує в подальшому цей вид соціальної діяльності. Саме такою системою і виступають соціальні інститути [13, с. 993]. Інституціональні норми, правила, зразки поведінки є важливим механізмом у суспільній діяльності та взаємодії.

Висновки. У зв'язку з необхідністю дослідження історії розвитку та об'єктивації соціальних інститутів актуальною стає розробка спеціальних механізмів соціального контролю. Відхилення від інституціонально «запрограмованого» зразка поведінки стає вірогідним, як тільки інститути стають реаліями, що відірвані від початкових конкретних соціальних процесів, у контексті яких вони виникають. Тобто поведінка індивіда з більш високою вірогідністю буде відхилятися від тих програм, що встановлені для нього іншими, аніж від тих, які він сам для себе встановлює. Перед новим поколінням постає проблема виконання наявних правил, і для його включення в інституціональний порядок у процесі соціалізації необхідно умовою є введення санкцій. Інститути повинні закріплювати свою владу над індивідом (що вони, власне, і роблять) незалежно від тих суб'єктивних значень, яких він може надавати кожній конкретній ситуації. Пріоритет інституціональних визначень ситуації повинен постійно зберігатися і підтримуватися над спробами індивіда інтерпретувати їх наново, по-своєму. Що більше поведінка індивіда є інституціоналізованою, то більше вона є передбачуваною, отже, і контрольованою [14, с. 105]. Інституціоналізована поведінка членів суспільства — основа його ефективного розвитку і функціонування.

Проведений аналіз використання поняття «соціальний інститут» різними дослідниками показує, що в це поняття вони вкладають різний зміст. На нашу думку, виходячи із зазначеного вище, під поняттям «соціальний інститут» будемо розуміти організовану систему соціальних зв'язків і відносин, норм і правил, функціональність якої покликана регулювати життєдіяльність членів суспільства та задовольняти їхні найважливіші потреби. Соціальні інститути мають історичне походження і перебувають у стані постійних змін та розвитку, вони є фундаментом, на якому тримається все суспільство.

Список використаної літератури

1. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт ; пер. з англ. І. Дзюби. — Київ : Основи, 2000. — 198 с.
2. Тур М. Г. Некласичні моделі легітимації соціальних інститутів / М. Г. Тур. — Київ : ПАРАПАН, 2006. — 396 с.
3. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии / Э. Дюркгейм. — Москва : Наука, 1991. — 574 с.
4. Спенсер Г. Основания социологии : [в 2-х т.] : пер. с англ. / Г. Спенсер. — Санкт-Петербург : Изд. И. И. Билибина, 1876. — 897 с.
5. Воронцов А. В. История социологии. XIX — начало XX века : в 2 ч. / А. В. Воронцов. — Москва : Гуманитарный издательский центр «ВЛАДОС», 2005. — 423 с.
6. Бержель Ж. Л. Общая теория права / Ж. Л. Бержель ; под ред. В. И. Даниленко ; пер. с франц. Г. В. Чуршуква. — Москва : NOTA BENE, 2000. — 575 с.
7. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт ; пер. с англ. А. Н. Нестеренко. — Москва : Фонд экономической книги «Начала», 1997. — 180 с.
8. Громов И. А. Западная социология / И. А. Громов. — Санкт-Петербург : Изд-во ДНК, 2003. — 559 с.
9. Cooley Ch. H. Social Organization. A Study of the Large Mind / Ch. H. Cooley. — New York, 1929. — P. 313.
10. Щепанський Я. Елементарные понятия социологии / Я. Щепанський ; общ. ред. и послесл. А. М. Румянцева ; пер. с польск. М. М. Гуренко. — Москва : Прогресс, 1969. — 240 с.
11. История социологии в Западной Европе и США / [отв. ред. Г. В. Осипов]. — Москва : Изд-во НОРМА, 2001. — 576 с.
12. Войтович С. О. Соціальні інститути суспільства: рід, влада, власність / С. О. Войтович. — Київ : НАН України, Інститут соціології, 1998. — 120 с.

13. Социология : [Энциклопедия / сост.: А. А. Грицанов и др.]. — Минск : Книжный Дом, 2003. — 1312 с.
14. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман ; [пер. с англ. Е. Руткевич]. — Москва : «Медиум», 1995. — 323 с.

References

1. Nort, D. (2000). *Instytuttsii, instytuttsijna zmina ta funkcionuvannia ekonomiky [Institutions, Institutional Change and the Functioning of the Economy]*. (I. Dziuba, Trans.). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
2. Tur, M. H. (2006). *Neklasychni modeli lehitymatsii sotsialnykh instytutiv [Nonclassical Models of Legitimation of Social Institutions]*. Kyiv: PARAPAN [in Ukrainian].
3. Djurkejm, Je. O. (1991). *Razdelenii obshhestvennogo truda. Metod sociologii [About the division of social labor. Method of sociology]*. Moscow: Nauka [in Russian].
4. Spenser, G. (1876). *Osnovaniya sociologii [The foundations of sociology]*. (G. Spencer, Trans.). Sankt-Peterburg: Izd. I. I. Bilibina [in Russian].
5. Voroncov, A. V. (2005). *Istoriya sociologii. XIX — nachalo XX veka [The history of sociology. XIX — beginning of the XX century]*. Moscow: Gumanitarnyj izdatelskij centr «VLADOS» [in Russian].
6. Berzhel, Zh. L. (2000). *Obshhaja teoriya prava [General Theory of Law]*. V. I. Danilenko & G. V. Churshukova (Eds.). Moscow: NOTA BENE [in Russian].
7. Nort, D. (1997). *Instituty, institucionalnye izmeneniya i funkcionirovanie jekonomiki [Institutions, institutional changes and the functioning of the economy]*. (A. N. Nesterenko, Trans.). Moscow: Fond jekonomicheskoy knigi «Nachala» [in Russian].
8. Gromov, I. A. (2003). *Zapadnaja sociologija [Western sociology]*. Sankt-Peterburg: Izdatelstvo DNK [in Russian].
9. Cooley, Ch. H. (1929). *Social Organization. A Study of the Great Mind*. New York [in English].
10. Shhepanskiy, Ja. (1969). *Jelementarnye ponjatiya sociologii [Elementary notions of sociology]*. A. M. Rummyantsev (Ed.). (M. M. Gurenko, Trans.). Moscow: Progress [in Russian].
11. Osipov, G. V. (Eds.). (2001). *Istoriya sociologii v Zapadnoj Evrope i SShA [The history of sociology in Western Europe and the United States]*. Moscow: Izdatelstvo NORMA [in Russian].
12. Vojtovych, S. O. (1998). *Sotsialni instytuty suspilstva: rid, vlada, vlasnist [Social Institutions of Society: Genus, Power, Property]*. Kyiv: NAN Ukrainy, Instytut sotsiologii [in Ukrainian].
13. Gricanov, A. A. (2003). *Sociologija: Enciklopediya [Sociology: Encyclopedia]*. Minsk: Knizhnyj Dom [in Russian].
14. Berger, P., & Lukman, T. (1995). *Socialnoe konstruirovaniye realnosti. Traktat po sociologii znaniya [Social Constructing of Reality. The Treatise on Sociology of Knowledge]*. (E. Rutkevich, Trans.). Moscow: «Medium» [in Russian].